

Universitat de Lleida

GUIA DOCENT
**FONAMENTS TEÒRICS I
METODOLÒGICS DE LES
CURES INFERMERES**

Coordinació: PALMES SANTAMARIA, SARA

Any acadèmic 2023-24

Informació general de l'assignatura

Denominació	FONAMENTS TEÒRICS I METODOLÒGICS DE LES CURES INFERMERES			
Codi	100662			
Semestre d'impartició	1R Q(SEMESTRE) AVALUACIÓ CONTINUADA			
Caràcter	Grau/Màster	Curs	Caràcter	Modalitat
	Grau en Infermeria	1	OBLIGATÒRIA	Presencial
Nombre de crèdits assignatura (ECTS)	6			
Tipus d'activitat, crèdits i grups	Tipus d'activitat	PRAULA	TEORIA	
	Nombre de crèdits	3	3	
	Nombre de grups	4	2	
Coordinació	PALMES SANTAMARIA, SARA			
Departament/s	INFERMERIA I FISIOTERÀPIA			
Informació important sobre tractament de dades	Consulteu aquest enllaç per a més informació.			
Idioma/es d'impartició	Castellà 50% Català 50%			

Professor/a (s/es)	Adreça electrònica professor/a (s/es)	Crèdits impartits pel professorat	Horari de tutoria/lloc
ALCOZ MARISCAL, ALBA		4,5	
PALMES SANTAMARIA, SARA		13,5	

Informació complementària de l'assignatura

Aquesta assignatura serveix de base a totes les matèries de denominació Infermeria del Pla d'Estudis. Val per a comprendre l'origen i l'evolució de la professió infermera; el seu marc conceptual; els principals models i teories de cuidatges i la metodologia bàsica per a portar-los a terme.

Objectius acadèmics de l'assignatura

1.1. Conèixer, comprendre, identificar, explicar i relacionar el context social, polític, econòmic, cultural i sanitari en el que estan immersos els cuidatges de salut i malaltia, les persones a càrrec dels mateixos en les diferents èpoques històriques i la seva influència en el moment actual.

2.1. Discutir els conceptes centrals de la disciplina infermera (Persona i entorn, salut, pràctica infermera) i les teories que els sustenten.

2.1.1. Persona i entorn (comprèn: individu, famílies, grups i comunitat)

2.1.2. Salut. Conèixer i analitzar les diferents aportacions sobre la salut humana per tal que ajudi a valorar el procés salut-malaltia.

2.1.3. Pràctica infermera. Discutir les diferents funcions i àmbits d'actuació de la infermera professional en l'actualitat i les seves relacions de col.laboració i interdisciplinarietat.

3. Comprendre l'evolució ontològica i epistemològica, dels conceptes centrals que configuren la disciplina infermera, així com els models teòrics més rellevants.

3.1. Analitzar els conceptes centrals dels models de cures de les Escoles de Pensament Infermer des de Nightingale fins els models o teories més actuals.

3.2. Desenvolupar el model de cures de l'Escola de Necessitats de la Dra. Virginia Henderson: Els postulats, els valors i els elements fonamentals.

4. Crear un model de pensament lògic i rigorós, anomenat "procés de cures" per tal de millorar l'estat de la persona assegurant-li uns cuidatges de qualitat.

4.1. Conèixer, identificar i diferenciar les etapes que configuren el procés de cures.

4.2. Exercir l'observació i la comunicació per tal de conèixer les necessitats de la persona i establir un pla de cures.

Competències

Competències transversals

CT1. Adquirir una adequada comprensió i expressió oral i escrita del català i del castellà.

CT3. Adquirir capacitació en el ús de les noves tecnologies i de les tecnologies de la informació i la comunicació.

Competències bàsiques

CB3 Capacitat de reunir e interpretar dades rellevants (normalment dindre de la seva àrea d'estudi) per emetre judicis que incloquin una reflexió sobre temes rellevants de índole social, científic o ètic.

Competències específiques

CE 16. Identificar, integrar i relacionar el concepte de salut i els cuidatges, des de una perspectiva històrica, per comprendre l'evolució del cuidatge d'infermeria.

CE 17. Comprendre des d'una perspectiva ontològica i epistemològica, l'evolució dels conceptes centrals que configuren la disciplina d'infermeria, així com els models teòrics més rellevants, aplicant la metodologia científica en el procés de cuidar i desenvolupant els plans de cures corresponents.

CE 18. Aplicar el procés d'infermeria per proporcionar i garantir el benestar, la qualitat i la seguretat a les persones ateses.

CE 19. Conèixer i aplicar els principis que sustenten les cures integrals d'infermeria.

CE 34. Tenir una actitud cooperativa amb els diferents membres del equip.

Resultats d'aprenentatge.-

Desenvolupar el judici clínic i el pensament crític, en l'ús del procés d'atenció infermera amb l'objectiu de proporcionar uns cuidatges infermers holístics i de qualitat.

Identificar el context social, polític, econòmic, cultural i sanitari en el que estan immersos els cuidatges de salut i malaltia, les persones a càrrec dels mateixos

Distingir l'evolució ontològica i epistemològica, dels conceptes centrals que configuren la disciplina infermera, així com els models teòrics més rellevants.

Discutir els conceptes centrals de la disciplina infermera (Persona i entorn, salut, practica infermera) i les teories que els sustenten.

Analitzar els conceptes centrals dels models de cures de les Escoles de Pensament Infermer des de Nightingale a Parse.

Identificar i diferenciar les etapes que configuren el procés de cures.

Utilitzar els diferents mètodes d'obtenció de dades per conèixer les necessitats de la persona i establir un pla de cures conjuntament.

Desenvolupar el model de cures de l'Escola de Necessitats de la Dra. Virginia Henderson: Els postulats, els Valors i els Elements Fonamentals

Aplicar i conèixer les taxonomies infermeres (NANDA-II, NOC i NIC; ATIC).

Descriure la significació dels conceptes de persona, salut, entorn i professió en el desenvolupament dels cuidatges infermers.

Exercir l'observació i la comunicació per tal de conèixer les necessitats de la persona i establir un pla de cures.

Desenvolupar un treball escrit i la seva posterior presentació oral baix criteris acadèmics i científics.

Reunir informació pertinent segons continguts de la matèria.

Utilitzar les TICs com eines de les presentacions.

Traballar de forma col·laborativa en la planificació i execució de les diferents tasques formatives.

Continguts fonamentals de l'assignatura

Bloc temàtic I. Bases teòriques dels cuidatges i la professió infermera.

Temàtica 1. El cuidatge com a practica guaridora al llarg de la Història.

Concepte, finalitat i fonts per a l'estudi de la Història de la Infermeria. Anàlisi del terme cuidar. Origen de les pràctiques cuidadores. La concepció de la salut i la malaltia dins de les formacions socials. Els coneixements sanitaris.. L'origen de la infermeria com a funció. Les institucions, els moviments i les personalitats que han contribuït en la infermeria com a professió i disciplina. Les característiques de les persones a càrrec de les cures; llurs valors, actituds, funcions i àmbits d'intervenció en les següents èpoques històriques: la prehistòria; les cultures antigues; les cultures clàssiques i el cristianisme, l'edat mitjana, l'edat moderna, l'edat contemporània i la consolidació de la infermeria.

Temàtica 2. Conceptes centrals de la disciplina infermera

2-1 Persona i entorn (comprèn: individu, famílies, grups i comunitat)

Origen i evolució de la concepció filosòfica- humanística i holística de la persona. Etapes evolutives del cicle vital humà. Teories sobre el desenvolupament humà i familiar.

2-2 Salut.

Evolució del concepte de salut i de l'atenció d'infermeria. Definicions de salut. Models de salut. Factors determinants de la salut humana. Nivells d'atenció. Equip de salut

2-3 La pràctica d'infermera

Rols/funcions de la infermeria professional. Camps d'actuació. Competències de la professió. Relacions de col·laboració familiar, intradisciplinària i interdisciplinària.

Temàtica 3 . Evolució del pensament infermer i de l'activitat de tenir cura

3.1. Conceptes centrals (cuidatge; home; salut; i infermeria) dels Models Infermers de: l'Escola de Necessitats; l'Escola de la Interacció; l'Escola dels Efectes Desitjats, l'Escola de Promoció de la Salut; l'Escola de l'Ésser Humà Unitari i de l'Escola del Caring.

3.2. Model de cures de l'Escola de Necessitats de la Dra Virginia Henderson: Els postulats, els Valors i els Elements Fonamentals del Model de Cures d'Henderson. *Independència* en la satisfacció de les 14 Necessitats Fonamentals de l'individu: respirar; menjar i beure; eliminar; moure's; dormir i descansar; vestir i desvestir; mantenir la temperatura corporal; mantenir la higiene del cos i integritat pell; evitar els perills (físics i psicològics); comunicar-se; viure d'acord a creences.; sentir-se útil; Recrear-se; i aprendre. Definició de cada necessitat. Manifestacions de la independència (MI). Terminologia. Factors que influencien la satisfacció. Observació de les MI. Intervencions d'infermeria per a mantenir la independència. Cures bàsiques als Problemes de *Dependència* en les 14 Necessitats Fonamentals. Problemes de salut. Manifestacions de la de dependència (MD). Fonts de dificultat que en són la causa. Terminologia. Interaccions entre necessitats. Metodologia científica en el procés de cures. Observació -Valoració. Judici clínic. Objectius i Intervencions (vigilància i cures específiques).

Bloc Temàtic II. Bases metodològiques dels cuidatges infermers.

Temàtica 4. El procés de cures com a eina per a una atenció d'infermeria de qualitat

4.1. Etapa de la recollida de les dades.

Diferents aspectes de la recollida de dades. L'entrevista. L'observació. La comunicació. La recollida de dades i la relació d'ajuda.

4.2. Etapa de l'anàlisi i la interpretació de les dades.

Primer nivell: funcionament, complexitat i avantatges.

Segon nivell: diagnòstic en infermeria. Llenguatges estandaritzats: NANDA-II, ATIC, altres. Història. Definició. Avantatges. Composició i formulació del diagnòstic infermer. Tipus de diagnòstics. Establiment de prioritats.

4.3. Etapa de planificació de les cures

Pla de cures. Objectius: característiques. Llenguatge estandaritzat NOC. Intervencions: tipus i característiques. Llenguatge estandaritzat NIC. Tipus de plans de cures (individualitzats i estandaritzats).

4.4 . Etapa d'execució

Preparació. Execució de les cures. Delegació de les tasques. L'execució de les cures i les funcions d'infermeria. Documentació de les cures. Els informes verbals.

4.5. Etapa d'avaluació_

Finalitat de l'avaluació. El procés d'avaluació. Avaluació dels objectius. Avaluació del procés i de les cures.

Eixos metodològics de l'assignatura

Les **classes magistrals** s'impertiran de manera presencial.

Els **seminaris** es realitzaran en grups intermitjos i grups petits amb la participació activa de l'alumnat. Les activitats de seminari es treballaran principalment a través de casos clínics, cerca bibliogràfica, presentacions orals i simulacions.

El desenvolupament de les activitats de seminari requerirà de treball autònom i grupal previ de l'alumne i presència obligatòria a les sessions planificades.

L'apartat d'història d'infermeria es desenvoluparà a partir d'un treball grupal, amb el suport de tutories de seguiment.

La Universitat de Lleida informa que, amb finalitats docents, enregistrarà imatges que identifiquin l'estudiantat i altres persones que participen en les activitats acadèmiques. El responsable del tractament d'aquestes imatges és la Universitat de Lleida (dades de contacte del representant: Secretaria General. Plaça de Víctor Siurana, 1, 25003 Lleida, sg@udl.cat; dades de contacte del delegat de protecció de dades: dpd@udl.cat). Aquestes imatges només s'utilitzen per impartir docència, avaluar els coneixements de l'assignatura i per a projectes de millora docent.

L'ús de les imatges respon a l'obligació legal de la UdL d'impartir i millorar la docència universitària, d'acord amb la Llei orgànica 6/2001, de 21 de desembre, d'universitats. Les imatges, un cop enregistrades, es conserven com a mínim mentre no prescriguin les corresponents accions i reclamacions contra l'avaluació aprovada pel professorat. Es destrueixen en els termes i condicions previstes en la normativa sobre conservació i eliminació dels documents administratius de la UdL, i les taules d'avaluació documental aprovades per la Generalitat de Catalunya (<http://www.udl.cat/ca/serveis/arxius>).

La UdL no comunicarà mai aquestes dades a tercers, llevats dels casos estrictament previstos en la Llei.

Les persones interessades poden accedir a les seves imatges; sol.licitar-ne la rectificació, supressió o portabilitat; oposar-se al tractament i sol.licitar-ne la limitació, mitjançant escrit tramès a l'adreá dpd@udl.cat . També poden presentar una reclamació adreçada a l'Autoritat Catalana de Protecció de Dades, mitjançant la seu electrònica de l'Autoritat (<https://seu.apd.cat>) o per mijans no electrònics.

Pla de desenvolupament de l'assignatura

ECTS	Activitats presencials (40%)		Activitats no presencials: treball autònom (60%)	Total hores dedicació alumne
	Classe teòrica (50%)	Seminaris, debats, tallers i conferències d'experts (50%)		
6	30 h	30 h	90 h	150 h

Les sessions poden ser enregistrades, per aquest motiu s'informa del següent:

Informació sobre la transmissió i l'enregistrament de dades personals dels docents i dels estudiants de la Universitat de Lleida arran de la impartició de docència en instal·lacions de la UdL i a distància La Universitat de Lleida informa que, en funció dels canvis a què es vegi obligada d'acord amb les instruccions de les autoritats sanitàries, les disposicions de la UdL o l'assegurament de la qualitat de la docència, pot transmetre, registrar i usar la imatge, la veu o, si s'escau, l'entorn físic triat pels docents i pels alumnes, amb l'objectiu d'impartir la docència en instal·lacions de la UdL o a distància. Al seu torn, encoratja les persones afectades perquè, en el cas de la docència a distància, triïn els espais que menys incidència tinguin en la seua intimitat. I, en general, es recomana optar preferentment per les interaccions en el xat o sense activar la càmera, quan no es duguin a terme activitats docents que per les seues característiques exigeixin una interacció oral o visual.

El responsable de l'enregistrament i l'ús d'aquestes dades personals és la Universitat de Lleida –UdL– (dades de contacte del representant: Secretaria General. Plaça de Víctor Siurana, 1, 25003 Lleida; sg@udl.cat; dades de contacte del delegat de protecció de dades: dpd@udl.cat). Aquestes dades personals s'utilitzaran exclusivament per a les finalitats inherents a la docència de l'assignatura. En particular, l'enregistrament compleix les funcions següents:

- *Oferir la possibilitat d'accedir als continguts en línia i, si s'escau, a mode de formació asíncrona.*
- *Garantir l'accés als continguts als estudiants que, per raons tecnològiques, personals o de salut, entre d'altres, no hi hagin pogut participar.*
- *Constituir un material d'estudi per a la preparació de l'avaluació. Resta absolutament prohibit l'ús de les dades transmeses i dels enregistraments per a altres finalitats, o en àmbits aliens al Campus Virtual, on romandran arxivats, de conformitat amb la política de propietat intel·lectual i industrial de tots els continguts inclosos en webs propietat de la UdL.*

En cas que n'hi hagin, els enregistraments es conservaran durant el temps que decideixi qui imparteix l'assignatura, d'acord amb criteris estrictament acadèmics, i, a tot estirar, s'han d'eliminar al final del curs acadèmic actual, en els termes i condicions previstes en la normativa sobre conservació i eliminació dels documents administratius de la UdL, i les taules d'avaluació documental aprovades per la Generalitat de Catalunya (<http://www.udl.cat/ca/serveis/arxiu/>).

Aquestes dades personals són imprescindibles per impartir la docència en l'assignatura, i la definició dels procediments de docència, en especial la que es fa a distància, és una potestat de la UdL en el marc del seu dret d'autonomia universitària, com preveuen l'article 1.1 i l'article 33.1 de la Llei orgànica 6/2001, de 21 de desembre, d'universitats. Per aquest motiu, la UdL no necessita el consentiment de les persones afectades per transmetre'n o registrar-ne la veu, la imatge i, si s'escau, l'entorn físic que hagin triat, amb aquesta exclusiva finalitat, d'impartir la docència en l'assignatura.

La UdL no cedirà les dades a tercers, llevat dels casos estrictament previstos en la Llei. Les persones afectades poden accedir a les seues dades; sol·licitar-ne la rectificació, supressió o portabilitat; oposar-se al tractament i sol·licitar-ne la limitació, sempre que sigui compatible amb les finalitats de la docència, mitjançant un escrit tramès a l'adreça dpd@udl.cat. També poden presentar una reclamació adreçada a l'Autoritat Catalana de Protecció de Dades, mitjançant la seu electrònica de l'Autoritat (<https://seu.apd.cat>) o per mitjans no electrònics.

Sistema d'avaluació

AVALUACIÓ CONTÍNUA

Part teòrica: correspon al 40 % de la nota final.

Tot el contingut teòric exposat a les sessions magistrals serà avaluat mitjançant una única prova. Aquesta constarà de preguntes curtes, preguntes test de resposta múltiple i d'un cas clínic.

Per poder fer la nota mitja amb els seminaris, l'estudiant ha de superar-la amb una nota de 5 punts. L'estudiant podrà realitzar les proves escrites tant en català com en castellà.

Seminaris:

S'avaluarà individualment cada seminari seguint les rúbriques establertes per cadascuna de les activitats, on es tindrà en compte: les evidències d'aprenentatge, les habilitats adquirides i les actituds.

El desenvolupament dels seminaris seguirà la següent estructura:

ACTIVITAT	RESULTAT D'APRENENTATGE	COMPETÈNCIES QUE S'AVALUEN	AVALUACIÓ	VALOR
Seminari 1	2, 3, 6, 12, 13, 14, 15	CT1, CT3, CB3, CE16, CE17, CE34	Exercici grupal – Projecte col·laboratiu d'Història Qüestionari	20%
Seminari 2	2, 4, 5, 10, 12, 13, 14, 15	CT1, CT3, CB3, CE17, CE19, CE34	Exercici grupal – Projecte col·laboratiu Teories i Models Exposició oral	20%
Seminari 3	1, 7, 8, 9, 11, 15	CB3, CE18, CE19, CE34	Simulació/Estudi de cas Procès Atenció Infermera Qüestionari	20%
Seminari 4	1,2,3,6,7,9,10	CE16, CE17, CE18, CE19, CE34	Examen final tipus test, pregunta oberta i resolució d'un cas.	40%

NOTA IMPORTANT: Per a dur a terme la mitjana de cada una de les parts (part teòrica, seminaris i participació activa) serà requisit indispensable tenir cada una d'elles aprovades amb nota mínima de 5 punts. En el cas que no es superi alguna de les parts, l'assignatura quedarà suspesa. **La participació activa a les classes magistrals i als seminaris: representa un requisit indispensable.**

AVALUACIÓ ÚNICA

L'estudiant té dret a renunciar a l'avaluació continua a l'inici de curs, mitjançant les corresponents justificacions a la Comissió d'Estudis del centre, amb els terminis establerts.

Aquesta Avaluació Alternativa es compondrà d'una avaluació única i final consistent en una prova escrita amb

preguntes obertes i tancades; i estudi de cas sobre temàtiques 1,2,3 i 4; el valor de la qual suposarà fins un 80 % de la nota final.

L'assistència als seminaris en nombre de quatre sobre el Procés d'Atenció d'Infermeria, és requisit indispensable.

La participació activa als mateixos suposarà fins un 20 % de la nota final.

ACTIVITAT	RESULTAT D'APRENTATGE	COMPETÈNCIES QUE S'AVALUEN	AVALUACIÓ	VALOR
Seminari 3	1, 7, 8, 9, 11, 15	CB3, CE18, CE19, CE34	Simulació/Estudi de cas Procès Atenció Infermera Qüestionari	20%
Seminari 4	1,2,3,6,7,9,10	CE16, CE17, CE18, CE19, CE34	Examen final tipus test, pregunta oberta i resolució d'un cas.	80%

NOTA IMPORTANT: Per a dur a terme la mitjana de cada una de les parts (part teòrica, seminaris i participació activa) serà requisit indispensable tenir cada una d'elles aprovades amb nota mínima de 5 punts. En el cas que no es superi alguna de les parts, l'assignatura quedarà suspesa.

JUSTIFICACIÓ ABSÈNCIES ASSIGNATURES TEÒRIC-PRÀTIQUES

En relació a la justificació de les absències, els motius pels quals es considera que la falta és justificada, seran els mateixos que els enunciats a la *Normativa de l'Avaluació i la qualificació de la docència als graus i màsters a la UdL* per no assistir a les proves d'avaluació programades a la guia docent o a la web de la titulació.

Per a la resta de situacions derivades de problemes de salut, personals o familiars, es permetrà a l'estudiant canviar de dia i recuperar el seminari durant la setmana, si és possible.

Les sol·licituds de justificació d'absències que comportin la incompareixença a una prova d'avaluació hauran de ser presentades el mateix dia de l'absència. La justificació de la resta d'absències haurà de ser presentada com a molt tard en els 10 dies següents.

De forma general a l'estudiant únicament se li justificarà l'absència, però no la manca de compliment dels seus compromisos acadèmics.

Bibliografia i recursos d'informació

ALFARO LEFEVRE, R. Pensamiento crítico y juicio clínico en enfermería. Un enfoque práctico para un pensamiento centrado en los resultados. Elsevier Masson. 4ª ed. Barcelona, 2008.

ALFARO LEFEVRE, R. Aplicación del proceso enfermero. Fomentar el cuidado de colaboración. Masson, 5ª ed. Barcelona, 2005.

BENAVENTE, MªA; FERRER, E; FRANCISCO C. *Fundamentos de enfermería*. Ediciones DAE. Madrid, 2000.

BERMAN, A; SNYDER J; et al. *Fundamentos de Enfermería. Conceptos, proceso y prácticas*. Vol I y II. Pearson Prentice Hall. Madrid, 2008.

TORRALBA, F. *Antropología del cuidar*. Institut Borja de Bioètica. Fundació Mafre.1998.

CARPENITO, L J. *Manual de Diagnòstics Enfermeros*. Lippincott Williams & Wilkins. 15ª ed. Barcelona, 2017.

COLLIÈRE, MF. *Promover la vida*. McGraw-Hill/Interamericana. Madrid 1993.

COLLIÈRE, MF. *Soigner... le premier art de la vie*. InterÉditions. Paris, 1996.

- DOMINGUEZ-ALCON, C. *La enfermería a Catalunya*. Ediciones Rol, Barcelona, 1981.
- DOMINGUEZ-ALCON, C. *Evolución del cuidado y profesión enfermera*. Ediciones San Juan de Dios, 2017.
- DONAHUE, P. *Historia de la enfermería*, Doyma DL. Barcelona, 1988.
- HENDERSON V. *Principios básicos de los cuidados de enfermería*. C.I.E. Ginebra. 1971.
- HERNÁNDEZ, F., *Historia de la Enfermería en España: desde la antigüedad hasta nuestros días*. Síntesis, Madrid, 1996.
- JOHNSON M; et al. *Interrelaciones NANDA, NOC y NIC: diagnósticos enfermeros, resultados e intervencions*. 2ª ed. Madrid, Elsevier Mosby; 2006.
- JUVÉ UDINA, ME. *La terminología ATIC. Eje diagnóstico*. Ediciones Consejo General de Enfermería, 2017.
- KÉROUAC, S; et al. *El pensamiento enfermero*, Masson S.A., Barcelona, 1996.
- LUNNEY, M. *Razonamiento crítico para alcanzar resultados de salud positivos. Estudio de casos y análisis de enfermería*. Nanda Internacional. Elsevier Masson, Barcelona, 2010.
- MARRINER-TOMEY, A; et al. *Modelos y teorías en Enfermería*. 9ª ed. Elsevier, Barcelona, 2018.
- BULECHEK GM ; MCCLOSKEY JC. *Clasificación de intervenciones en enfermería (NIC)*. 7ªed. Madrid: Elsevier Science; 2019.
- MOORHEAD S;JOHNSON M; MASS M; et al. *Clasificación de resultados de enfermería (NOC)*. 6ªed .Barcelona: Elsevier; 2019.
- NANDA . *Diagnosticos enfermeros: Definiciones y Clasificación 2021-2023*. Barcelona, Elsevier; 2021.
- NAVARRO, O; IBÁÑEZ, V. *Enfermeras invisibles. Inventoras, invencibles, increíbles*. Ed. Plan B, 2021.
- PHANEUF, M., *La planificación de los cuidados enfermeros*, Interamericana, McGraw-Hill, Madrid, 1999.
- RAILE ALLIGOOD M. *Modelos y teorias en enfermería*. 9ª edición. Ediciones Elsevier, 2018.
- RIOPELLE, L., et al. *Cuidados de enfermería, un modelo centrado en las necesidades de la persona*, Interamericana, 1996.
- SILES, J., *Història de la infermeria*, Aguaclara, 1999.
- SILES, J. *Pasado, presente y futuro de la enfermería en España: perspectiva històrica y epistemològica*. Consejo de Enfermería de la Comunidad Valenciana, 1996.

La bibliografía específica serà recomanada per cada activitat a l'apartat recursos.